

RALPH DUTLI

PASKUTINĖ
SUTINO
KELIONĖ

Ji atsidangino iš seniai palikto pasaulio, kas jam dabar tas raudonplytis Vilnius. Kita planeta – Lietuvos Jeruzalė, Piešimo mokykla, kas žino, ar ten dar yra kas gyvas. Vieną vakarą ji atbėga Monsuri parko prospektu, puola daužyti duris, kurių jis nenori atverti.

Išdavikas! Išdavikas! – šaukia. – Žinau, kad tu ten esi! Ji tavo!

Jie gyveno dviejuose skirtinguose sapnuose. Ir dabar, šitoje katilinėje akinamai balto rojaus rūsyje, jis tebegirdi, kaip dvi rankos daužo duris ir moters balsas garsiai šaukia: išdavikas! Išdavikas!

Seselė ramiai ir liūdnei žiūri į jį, stypsantį dažais ištepliotomis rankomis, – Deboros akys, jos blyškus veidas, jos burna. Ji tyli, nieko nesako. Ir ji, ir ne ji. Tas nebylus žvilgsnis didina jo gėdą. Jis negalvoja apie išsižadėtą dukterį Emę, tik apie daktaro Bogo draudimus.

Jums nieku gyvu negalima čia, ligoninėje, tapyti. Girdite, nieku gyvu! Tai būtų jums siaubinga.

Ir dievas baltu apdaru įsistebeilija į jį pro mažičius savo akinių stiklus, sakytum kalte prikalą prie lovos. Dabar dailininkas Sutinchaimas stovi katilinėje, po baltais vamzdžiais, o seselės akyse skardi begarsis riksmas.

Išdavikas!

Ji nieko nesako, bet jos akyse ūmai plyksteli liepsna, kurios anksčiau nebuvo. Deboros akys dega išdavystė. Pagaliau ji galės atsilyginti už visą pažeminimą ir nepripažinimą. Ji tykiai apsisuka ir lėtai išeina iš katilinės kaip iš jo gyvenimo, jis dar girdi jos žingsnius ant begalinių laiptų į viršų, tolstančius ir tylančius.

Išdavikas!

Žodis aidė ausyse, tačiau su praeitimi nebėra ko derėtis, jis čia, yra tik drobė ir teptukai, visas likę pasaulis išnyko. Tačiau seselė Deboros Melnik akimis, aptikusi jį tapantį pusrūsio katilinėje, nenumoja ranka ir praneša apie įvykį ligoninės vadovybei. Kiekviena išdavystė šaukiasi kitos išdavystės, kiekvienas įžeidimas sukelia dar vieną, kitą. Ir žemė nepaliauja suktis.

Daktaro Bogo veidą perkreipia skaudi grimasa, lūpomis šmėkšteli nusivylimo šypsny.

Nedėkingasis! Išdavikas! – sušunka jis pagautas pykčio. Kodėl jis užsimanė vėl tapyti? Kam jam šito prisireikė? Juk buvo išgijęs! Išgijęs! Būtų galėjęs amžinai pasilikti mūsų klinikoje, amžinai! Bet dabar lauk jį iš čia!

Ir jis skubiai brūkšteli parašą, patvirtinantį Chaimo Sutinno išvarymą iš baltojo rojaus. Į palatą įdrimblina du milžinai, žmonės-spintos, vos pastovintys ant raumenų kalnais apaugusių kojų. Jie primena žmogeliukus iš „Michelin“ padangų reklamos, du baltai apsirengę Bibendumai, sutverti ne iš padangų, o iš raumenų, baisinėmis plikomis galvomis, blizgančiomis akimis, kurios griežtai nužiūri dailininką ir nušvinta džiaugsmu, kad pagaliau jie galės imtis darbo.

Jie primena dailininkui iškylas į Žiemos velodromą, kur šeštadieniais jis mėgdavo su Mišoncu, Benatovu ir Henriu Mileriu, kartais ir su madmuazele Gard, stebėti kečo kovas. Koks susijaudinęs jis spoksodavo į besigrumiančius, besismaugiančius, įraudusius sprandus lyg spaustuvais gniaužiančius raumeningus galiūnus, prakaitu apsipylusius, it veidrodis žvilgančius kūnus. Sutinas pasiimdavo teatrinis žiūronus, kad geriau įsižiūrėtų į sukibusius raumenų kalnus.

Kečo kovotojai duodavo dailininkui galimybę aiškiai pamatyti grubų žmogaus kūną, ir jis buvo jiems už tai dėkingas. Po šių kovų būdavo išsekęs, nepratarėdavo nė žodžio ir, parslinkęs su Gard į *Villa Seurat*, tepajėgdavo išgerti ramunėlių arbatos.

Dabar jie prilapnoja prie išgijusio dailininko, nuplėšia jam nuo kojų baltutėlį apklotą, čiumpa jį už parankių, kelia iš lovos, kaipmat pastato stačią, tempia lauk, į koridorių ir laiptais žemyn. Jam net nereikia eiti, jie neša jį skuosdami milžinų žingsniais, vieną ranką pakišę jam po pažasčia, kita tvirtai sugniaužę riešą. Jie bilda laiptais žemyn, tais pačiais, kuriais ir jis naktimis leisdavosi į katilinę, į savo nuodėmės vietą, kur, laimei, jau paskutinei, buvo radęs sumaigytytas dažų tūbeles.

Kažkas atplėšia užpakalinių furgono durų sąvaras, dailininkas aiškiai perskaito ryškiomis raidėmis išraitytus žodžius: VAISIAI IR DARŽOVĖS. Tai „Citroën Corbillard“ modelio automobilis, tokį jis jau yra matęs, tik visą juodą. Šis, matyt, šviežiai perdažytas.

Žalias! Pagaliau spalva! – atsidūsta jis tvirtų „Michelin“ vyrukų gniaužtuose.

Jį šiurkščiai įstumia į mašiną ir prispaudę prie furgono dugno prisega plačiais diržais. Plikagalviai kečo kovotojai smagiai užtrenkia užpakalinių durų sąvaras. Aštrus, lyg ginklo, trakstelėjimas, sausai spragteli užsisklęsdama spyna. Automobilis kresteli, išgąsdinti balandžiai, pagauti panikos, nuvasnoja viršum ligoninės stogo aukštyn į mėlyną dangų. Taip, baltuma pradeda trauktis, šią rugpjūčio devintąją pamazu ima ryškėti mėlis. Ir vairuotojas leidžiasi į kelią. Daktaras Bogas pirma iširdęs riktelėjo kečo kovotojams:

Jūs žinote kur!

Taip, jie žino. Ir dailininkui šiame mieste žinomi visi keliai, kaip dažnai nakčia, kai negalėdavo užmigti, po kankinančių valandų prie neįveikiamos drobės, likęs vienas su smelkiančiu pilvo skausmu, jis milžiniškais žingsniais leisdavosi per gatves, vengdamas bulvarų, skubėdamas tamsiais skersgatviais, kad galutinai nusiplūktų, kad išpustytų iš širdies visą tapybą. Kad paršniokštavęs namo be jėgų nuvirstų ant čiužinio.

Po operacijos Mari Berta budėjo prie jo lovos. Išsekinta begalinės kelionės katafalku. Kiek ji užtruko, visą dieną, gal dvi? Ma Be galva nusviro į šalį, ant Sutino lovos, ir prigludo prie jo užklotų kojų. Ji kietai užmigo. Kai ji išsigandusi pašoka, dailininkas jau miręs.

Naktį jį operavo Liotė ligoninėje 16-ajame rajone. Niekas neprisimena, kad būtų pasirodęs katafalkas. Nėra jokio raštinio liudijimo, galinčio patvirtinti operaciją. Niekas nežino, ar ji iš tiesų įvyko. Okupuotoje šalyje ji reiškė riziką, ne tik medicininiu požiūriu. Slapta operacija, atlikta nematomam dailininkui.

Niekada nebuvo nustatyta ir dviejų laidotojų bei katafalko vairuotojų tapatybė. Jie tiesiog pradingo. Dailininkas miršta 1943 metų rugpjūčio 9-ąją, šeštą valandą ryto, taip ir neatgavęs sąmonės. Apie mirtį pranešama 1943 metų rugpjūčio 11 dieną 10 valandą 16-ojo rajono rotušėje, pranešėjas ponas Renė Maženas, keturiasdešimties metų, tarnautojas, Menilio g. 3, Paryžius. Įrašas apie mirtį Nr. 1799. Ankstesnio pranešimo nebuvo, kad būtų išvengta patikrinimo. Okupantams nereikia žinoti, kad nematomas dailininkas vis dėlto

nuo jų paspruko. Šiaip ar taip, jis nebuvo pristatytas į nė vieną stotį, iš kurios važiavo traukiniai į rytus.

Mari Berta pakviečia į lignoninę vengrų fotografę Roži André, kitaip Rosą Klein, dariusią daugelio Monparnaso dailininkų portretus. Reikia skubėti, turime jį kuo greičiau išvežti.

1. Nuotrauka su pižama smulkiomis dryželiais, veidas neskustas, rankos sudėtos ant krūtinės, pirštai sunerti, ant apklotu kardelių puokštė.

2. Nuotrauka su pižama, stambiu planu neskustas veidas, nešukuoti plaukai.

3. Nuotrauka su juodu kostiumu, apautas batais, ant kojų kardelių puokštė.

4. Nuotrauka su juodu kostiumu, su kaklaraiščiu, stambiu planu veidas, nuskustas, sušukuoti plaukai.

Pirštų nebuvo įmanoma nušveisti, jie paženklinoti negrižtamai. Nagų pakraščiais dažai giliai įsiėdę į odą, į nagų šaknis ir uždžiūvę. Jo rankos amžiams lieka nešvarios. Spalvomis išdegintas ženklas išeinant į baltumą, į anapus. Švarumo nebus, niekad. Tegu kiekvienas mato, kas jis buvo, nesantis Dievas pirmiausia. Tegu rauko nosį dėl nešvaros. Džeromas Kleinas 1936-aisiais „New York Post“ rašė: van Gogas apnuogino savo širdį. Sutinas apnuogina savo vidurius.

Dailininkas mirties patale apnuogina savo amžiams nuspalvintus pirštus. Nedidelis papildymas daktarui Bogui.

Laidotuvės įvyksta praėjus dviem dienoms po dailininko mirties. Trečiadienį, 1943-ųjų rugpjūčio 11 dieną, 14 valandą. Net pranešimas apie mirtį – bandymas šį tą nusišveisti. Mari Berta atiduoda jį spausdinti, tačiau paskutinę akimirką nu-

braukia „Per Lašezo kapinėse“ ir ranka užrašo „Monparnaso“. Dar viena priemonė apmulkinti okupantus ir jų šnipus, sumėtyti pėdas, neišduoti laidotuvių pašaliniams. Dalyvauja: Pablas Pikasas, Žanas Kokto, Maksas Žakobas. Ir dvi moterys: Gerda Grot-Michaelis ir Mari Berta Oranš. Iš pradžių kapas lieka bevardis, kas, tiesą sakant, visai tinka nematomam dailininkui. Tik po karo atsiranda vardas, neteisingai užrašytas: *Chaim Soutine*, ne *Chaim Soutine*.

Tai buvo šiauriniai vartai – juos dailininko siela išvydo pro daržovių furgono langelius. Taip, jie atvažiavo nuo Edgaro Kinė bulvaro. Pakilus užkardui baltais ir raudonais dryžiais, jis jau žinojo, kad pateko į mirusiųjų miestą, į Monparnaso kapines. Ir tada nutiko tai, ko jis nė sapne nebūtų susapnavęs.

Žaliojo furgono durys tyliai atsiveria – jokie spragtelėjimo, jokie garso. Jo siela baugiai išsmunka laukan ir lengviau atsidususi ima kilti aukštyn, palikdama visas okupacijos metų baisybes, visas slėpynes ir kraujuojančias skrandžio sienes. Vienas poetas, jo tėvynainis, vėliau parašys:

Sakyki, siela... kaip gyvenimas atrodė... kaip atrodė tau iš paukščio skrydžio...

Ji pakyla aukštai aukštai ir pasimėgaudama apsuka kelis ratus viršum ištaigingų šių didžiulių kapinių prospektų. Skristi – štai ko visada troško jo siela, būdama uždaryta ankštame lieso kūno kalėjime. Skristi, kilti aukštyn ir aukštyn, nešamai stipraus, gaivinančio gūσιο. Iki medžių viršūnių ir dar aukščiau, kaip kadaise, užmirštoje vaikystėje, kai nugara jusdamas smėlingą miško žemę, jis įsmeigdavo akis į dangų ir žiūrėdavo tol, kol alkis nugindavo namo.

Jo siela regi visas kapines, išsilenkiančias, persikreipiančias, kaip kadaise Serė kalvos, kurias jis buvo nutapęs susiaurinusias, krečiamas visuotinio žemės drebėjimo. Atsigręžusi siela mato, kad jie skrenda jai iš paskos: konditerininkų ir mėsininkų, ir virėjų mokinukai, pasiuntinukai, padavėjai, choro berniukai ir mišių patarnautojai, mergaitė Pirmosios Komunijos suknele, kaimo vaikai. Drauge su jais ir mažasis Šarlo. Visi šamokslininkai, maištingoji jo sielos palyda.

Toli toli apačioje jis mato daktarą Bogą, grūmojantį iškeltais kumščiais. Siela jį aiškiai girdi. Jis šaukia, staugia atsiveręs į dangų.

Aplink visur nedorėliai bastosi... visi giria, kas tarp žmonių nedora...

Tačiau Sutino siela nerūpestinga, ji nesileidžia įbauginama sugniaužtų kumščių ir grasinimų. Jai nebėra draudimų tapyti, draudimų skraidyti. Pagaliau ji jaučiasi laisva. Sakytum, kad ji juokiasi. Šviesi, apsvaigusi Sutino siela juokiasi. Nė vienas Monparnase nepatikėtų. Visi tebelaiiko ir amžinai laikys jį pačiu nelaimingiausiu dailininku. Bet žemė – neaprėpiama, palikta skrandžio žaizda.

Dabar iš savo aukštumų siela pažįsta tris vyrus, neabejotinai gyvus. Tai ne laidojimo brolija, ne chevra kadiša. Nusidėmę juodas skrybėles, jie stovi aplink Sutino karstą. Siela sulėtina skrydį, padaro gražų lankstą ir stabteli per kelis metrus tiksliai viršum karsto.

Taigi aplinkui stovi trys vyrai. Pablas Pikasas, Žanas Kokto, Maksas Žakobas. Chaimo Sutino siela džiugiai sujau-dinta, tarsi lengvai apsvaigusi, bet ne be saiko. Stovi Pikasas, lyg karalius saulė, ryškus centrinis šviesulys, šalia kurio visi

kiti išblėsta. Ir Orfėjo brolis dvynys, Žanas Kokto, keturiasdešimt antrųjų gegužę maloniai sutikęs Paryžiuje Hitlerio mylimąjį skulptorių – Sutino siela negali ištarti jo vardo, – kai Viši vyriausybė surengė šiam iškilmingą priėmimą. O dabar jis, Žanas Kokto, gedėdamas stovi prie dailininko Sutino kapo duobės? Sąžinė priekaištavo jam dėl tų triukšmingų švenčių su kažkokiomis juodomis marionetėmis. Trakijos dainius taip pat derėjosi su mirtimi. Žengdamas iš požemio karalystės, spindintis Orfėjas nusimetė apdangalus. Jis norėjo sugrįžti į šviesą.

Kas gi dar tenai stovi, įstrižai priešais kapą Bodlero, turinčio glaustis prie savo nekenčiamo patėvio, generolo Opiko? Tai angeliškasis Maksas Žakobas, kuris vos po kelių mėnesių, 1944 metų vasario 24 dieną, bus suimtas gestapo Sen Benua prie Luaros, netoli Orleano, kur jis slapstosi vienuolyne, tarp brolių. O dar po dviejų savaitių – Sutino siela jau dabar su siaubu numato – jis mirs nuo plaučių uždegimo Dransi lageryje, į šiaurės rytus nuo Paryžiaus, laukdamas, kol bus išvežtas į Aušvicą. Pिकासui nepasirodys reikalinga kaip nors jam padėti.

Nieko nepadarysi. Maksas – angelas. Kad ištrūktų iš kalėjimo, jam nereikia mūsų pagalbos.

Senais laikais *Bateau-Lavoir* juodu gyveno viename kambaryje, ir jis maitino atvykėlį iš Malagos. Dabar karalius saulė buvo susirūpinęs savo reputacija. Dransi Maksas atsiprašė kitų žydų už tai, kad meldžiasi krikščionių Dievui. Jis apsikrikštijo keturiasdešimties, jo krikštatėvis buvo Pिकासas. Atsiprašau, tai ne apsirikimas, tik asmeninės istorijos dalykas. Paskui jis mirė. Bet plaučių uždegimas, kaip žino jo nebuvėlis karalius saulė, yra geriau nei kelionė sausakimšu vagonu iki galutinės stoties platformos Lenkijoje.

Virš Monparnaso kapinių skrajojanti Sutino siela mato juos ten, apačioje, drauge sustojusius prie dailininko, kurio kūne ji neseniai gyveno, kapo. Pablas, Žanas ir Maksas, laime trykštantis karalius saulė, spindintis Orfėjas ir vargšas plautininkas, netrukus užgesiantis Žakobas.

Ir dar prie kapo stovi dvi moterys, priešpaskutinė ir paskutinioji. Jo angelas sargas iš Magdeburgo, Gerda Grot-Michaelis, vėl išmokiusi jį valgyti, kai jis jau seniai buvo pasidavęs. Madmuazelė Gard! Kokia ji išblyškusi. Jai pavyko pasprukti iš Giurso lagerio, dabar ji slapstosi Karkasone. Nuo tada, kai 1940-ųjų gegužės 15 dieną išėjo į Žiemos velodromą, dailininkas daugiau jos nebematė. Iš Madlenos Kasten Karkasone patyrusi, kad Sutinas gyvena su kita moterimi, ji neverkia. Dabar turite būti narsi, Gerda. Ji pragyvens dar trisdešimtį metų ir nebekels kojos į Vokietijos žemę. Po septyniasdešimtujų, nustebusi girdi Sutino siela, ji padiktuos savo prisiminimus vienam žurnalistui. Gerda! Madmuazelė Gard!

Mari Bertos Oranš tuo laiku jau trylika metų nebebus gyvųjų tarpe. Atleistoji siurrealistų mūza, buvusi Dadamakso žmona, nelaimingoji Sutino palydovė, ieškojusi, kur jam pasislėpti, ir nusprendusi tuo begaliniu keliu gabenti jį į Paryžių. Septyniolika metų po anos rugpjūčio dienos, 1960-aisiais, ji nusizudys, tačiau ne taip gražiai, kaip toj legendoj – kaip Modiljanio mūza, švelnioji Žana Ebiutern, išplevenusi pro langą ir niekadoms neatsitrenkusi į tamsų asfaltą. Mari Berta bus paguldyta į vieną kapą su Chaimu Sutinu, ji bus taip norėjusi. Lygiai taip jie dviese įveikė tą nelemtą kelią katarfalku iš Šinono į Paryžių.